

STOR-NILA



EN UNGDOMSMUSIKAL

Manus: Mikael Niemi
Musik: Per Eglund

MANUS

GROVMANUS FÖR STÖRRE ENSEMBLE
FEBRUARI 2013

PERSONER:

Lisa, omkring 15 år

Niklas, omkring 17 år

Mamma

Pappa

Farmor

Stor-Nila

Lill-Docka



Musik: Övertyren

Scen 1. Kök, eftermiddag

LISA, en högstadietjej med samiska drag, sitter vid köksbordet och packar ur sin skolväska. Lisa satsar på skola men har lätt för att bli stressad, kanske tar hon mer ansvar än hon egentligen behöver. Ofta tänker hon på vad andra tycker om henne. Kanske borde hon bli arg oftare, ryta ifrån riktigt högt. I stället blir hon tjurig, särskilt mot mamman som lägger sig i för mycket, en sur citron med hopbitna tänder fast hon helst bara vill skrika. Lisas drömyrke är läkare. Det skrev hon i en uppsats en gång. Fast egentligen är det nog hellre att ta hand om djur. Stora varma djur med gåtfulla ögon. Ge dem mat, styra dem med varm hand.

Lisa tar fram ett skrivhäfte och penna, bläddrar och funderar.

LISAS MAMMA står med en skruvmejsel och försöker laga en jaktradio. Mamman är inte rädd för något enda på denna jord. Det försöker hon tänka åtminstone. Men egentligen är hon livrädd för att simma i mörkt vatten, dyiga äckelsjöar där vad som helst kan gömma sig. Eller för att folk ska skratta åt henne, folk som känner henne. Att hon ska krocka bilen på ett klantigt sätt, backa på en postlåda. Och så pekar alla på henne och flinar. Hon tycker Lisa borde ta för sig mer. Bli mer som en kille, lukta mer svett. Det är farligt att vara för mycket tjej, det har åtminstone hon själv lärt sig. Man ska ha sandpapper i truten. Mamman lyssnar i öronmusslan och försöker sända, men radion fungerar inte.

MAMMA:

Du har inte fräscha batterier, Lisa?

LISA:

Mm...

MAMMA:

Eller är det nåt glapp, hallå, hallå... Lampan lyser då när jag sänder.

LISA:

Köp en ny.

MAMMA:

Köp en ny, den här är ju ny, nåja nästan åtminstone, från förra älgjakten bara, har den fått en smäll eller...?

LISA:

Mamma, är vi samer?

MAMMA:

Va? Samer? Nä, verkligen inte.



LISA:

Jaså, nä nä... Men farmor är ju same?

MAMMA:

Lyssna nu, vi är svenskar, Lisa. Det ser du väl, vi står i ett kök, vi har köksgrejer omkring oss, mikro och sodastream och sånt...

LISA:

Så en same har ingen mikro, ska jag skriva det? ”Ingen... mikro...”

MAMMA:

Men vad håller du på med?

LISA:

Samhällskunskap. Sveriges olika kulturer, dom flesta har valt Zlatan eller Laleh, varifrån dom kommer och vilken religion och språk dom har från början, och sen får man forska om deras kultur...

MAMMA:

Jamen ta Zlatan då, han är ju gullig. Det finns ju en Zlatanbok också, den är jättebra, Lisa, hur han var lillpojke i Rosengård och blev svensk, fast ändå finns det där kaxiga kvar ...

Mamman rycker i sladdar, mixtrar med radion.

LISA:

Det finns böcker om samer också. Jag fann en på biblioteket, den handlar om en gubbe som levde på 1800-talet.

MAMMA:

Silvia! Vet du att Silvia också är från en annan kultur, hon kan du forska om...

LISA:

Den där gubben levde för länge sen och var same. Han kallades för Stor-Nila...

Mamman hajar till, tappar hörsnäckan. Stirrar på sin dotter.

MAMMA:

STOR-NILA!



Scen 1a

Musik till scenbyte. Fjällvinden (drivande)

Naturen tränger sig in från alla håll, fjället, vinden, snön som yr, djuren som kämpar för att överleva, ljudet från knäppande renklövar, någon som ropar i vinden, ropar utan ord. Det är kallt, vi ser konturerna av en människa som stapplar fram i stormen, som utmattade kommer fram och tar skydd under en klippa.

STOR-NILA:
Lill-Docka! Lill-Docka!

En andra gestalt kommer fram med sina sista krafter. Den första gestalten drar av sig sin pälsjacka och sveper om den andra.

STOR-NILA:
Viekh mijjah! Hjälp oss! Hjälp... hjälp...

Lisa sträcker tafatt ut en hand, men når inte fram genom tiden, över historiens fjällvidder. Gestalterna och musiken tonar bort.



Scen 2. Sovrum, natt

Det är natt och nästan helt mörkt. Plötsligt sätter sig Lisa upp i sin säng, hon tänder sänglampan, fryser och huttrar till. Så upptäcker hon att fönstret är öppet.

MUSIK: Sovrum. (spök/skräckmusik - spelas samtidigt)

LISA:
Mamma?

Ingen svarar.

LISA:
Mamma, är det du?

Lisa går fram till fönstret och drar igen det, haspar det. Oroligt ser hon sig om i rummet, men allt verkar som vanligt. Frysande går hon tillbaks till sängen och kryper ner under sitt varma täcke. Hon ser inte hur en hotfull mansgestalt plötsligt reser sig vid sängändan och tittar på henne. Vålnaden lyfter en arm som för att slå eller kanske smeka. Men så hukar sig mannen och försvinner. Lisa anar något och vänder sig häftigt om, men hinner inte se honom. Känner bara hur skräcken dröjer sig kvar.



Scen 3. Morgon, kök

LISAS PAPPA packar ryggsäcken på köksbordet. Kläder, mat, utrustning. Pappan är inte så stark, men seg. Man ser det på hans sätt att röra sig, att han skulle orka gå i timmar i samma lugna tempo. Han fick en smäll ibland när han var liten och olydig, än idag kan han se slaget komma i ögonvrån. Som en fågel, något skugglikt med vass näbb. Pappan känner sig naken utan kniv i bältet, den hör hemma där precis som en kroppsdel. Han vill ta hand om Lisa och mamman, bygga något till dem, göra upp eld. Det är hans sätt att visa kärlek.

LISA:

Pappa, är du aldrig rädd på fjället?

PAPPA:

Rädd, nähä då.

LISA:

Aldrig nånsin, pappa?

PAPPA:

Det handlar bara om rätt grejer. Har man med sej grejer behöver man int' vara rädd. Grejer, det är det viktigaste.

LISA:

Varma kläder kanske?

PAPPA:

En verktygsbox. Det håller jag för nummer ett. En bra verktygsbox ifall skotern racklar, fast det gör den då aldrig. Men om utifall, en liten låda med verktyg och tändstift och så silvertejp. Du vet, med silvertejp kan man göra dom mest otroliga reparationer, har man silvertejp så klarar man allt.

LISA:

Men om du kör vilse då?

PAPPA:

Vilse, det kör man ju aldrig. Men då har man ju gps:en, den lyser ju i kolsvart mörker, du följer bara pilen rakt till stugan och sen blir det kaffekokning och mys-pys!

LISA:

Men om gps:en går sönder då? Batterierna kan ju ta slut?

PAPPA:

Då tar man fram extrabatterierna. Eller extra-extrabatterierna. En karl utan extrabatterier är som en playsation utan fjärrkontroll, du fattar, va!

LISA:



Men om det blir en riktig storm på fjället? En riktig jättestorm så snön piskar i ansiktet och man ser inget och skotern är sönder och extra-extrabatterierna är slut och det är bara du själv som irrar runt och knappt orkar gå längre?

PAPPA:

Jaha, i så fall... I så fall...

Pappan funderar, försöker samla sig.

PAPPA:

Då tar man fram sin Corned beef! Du vet, den ska man alltid ha i fickan. Corned beef, den är som Bamses dunderhonung. Man öppnar burken och äter, och sen blir man så laddad, så otroligt dunderladdad...

Mamman kommer in med jaktradian.

MAMMA:

Och så kommer Skalman och har en extraskoter under skalet så ni kan köra hem. Du, Gunnar, var är kvittot, visst har vi garanti kvar på radion?

LISA:

Stor-Nila.

Föräldrarna stirrar på henne utan att förstå.

LISA:

Stor-Nila hade ingen silvertejp. Eller extrabatterier.

PAPPA:

Vad sa du, pratar du om Stor-Nila...?

MAMMA:

Ett skolarbete som dom håller på med, man tycker ju att ungarna kunde syssla med nåt vettigare nuförtiden...

PAPPA:

Vänta... verkligen... Om du vill veta nåt om Stor-Nila... Då måste du prata med farmor.



Scen 4. Lisa och Niklas

Lisa blir ensam på scenen.

MUSIK: Lisa o Niklas (kuslig)

Hon ser sig oroligt om. Publiken ser hur NIKLAS gömmer sig för henne. Niklas är en yngling något äldre än Lisa med ett vilt, charmerande utseende. Hans energi gör att han aldrig står helt stilla. En puls dunkar i honom hela tiden, som basgången från en rocklåt i en kraftig bilstereo. Niklas skulle kunna slå ner sin egen pappa. Det kändes så stort när han första gången förstod det. Att han inte längre behövde vara rädd för den skitstöveln. Att världen var hans nu, ingen kunde längre stoppa honom. Han tycker om att överraska Lisa, skrämma henne. För honom är Lisa som en jacka, fin och varm. Skön att ha.

Med ett tjut hoppar Niklas fram. Han skriker som ett argt djur. Lisa blir först jätterädd. Sedan arg.

LISA:
Niklas!

NIKLAS:
Ha ha ha...

LISA:
Du får inte göra så där, Niklas.

NIKLAS:
Det var ju bara... du skulle sett din min!...

Niklas ändrar sinnesstämning.

NIKLAS:
Lisa, har du nåt på dej? Ett par hundra eller så? Lite prassel, det vore perfekt.

LISA:
Hundra kronor?

NIKLAS:
Men se efter, det är bråttom, jag ska möta en kille, han sa han skulle komma när som helst, har du börsen?

Niklas börjar gräva i hennes jackfickor, men hittar bara hårsnoddar, halstabletter, en hårborste. Hon drar fram sin börs från bakfickan och håller den ifrån honom när han försöker ta den.

NIKLAS:
Lägg av nu, fan, det är bråttom.



LISA:

Och vad ska du ha pengarna till?

Niklas lyckas få fatt i börsen och bryter loss den med milt våld. Han gräver igenom den och tar upp en sedel.

NIKLAS:

Femhundra spänn, du går runt med femhundra spänn utan att säga nåt!

Han håller upp sedeln så hon inte når den.

LISA:

Men du kan väl inte bara ta den så där!

NIKLAS:

Ett lån bara. Du får tillbaka, jag lovar. Lisa, du vet att du kan lita på mej. Du vet det, visst vet du det...

LISA:

Men jag hade precis tänkt titta på en tröja...

Niklas blir allvarlig, ser sig om.

NIKLAS:

Du, den där killen. Du är väl rädd om mej, Lisa? Vet du vad han kan göra, ska jag säga det?

LISA:

Men det är allt jag fick av mamma, om du tar alltihop så...

NIKLAS:

Men du fattar väl, Lisa... Tänk själv nu, titta på mitt vackra ansikte. Titta nu. Hur perfekt det är, visst. Snyggt leende, eller hur.

Lisa ser förälskat på honom, grips av hans charm.

NIKLAS:

Du vill inte att det ska förstöras, va? Krascha? En känga över näsbenet, tjofffff, en grov jävla känga, och sen är det köttfärssås av din söta Niklas, bara lösa senor och droppande blod och krossade benbitar...

LISA:

Sluta nu. Vänta, gå ingenstans, Niklas. Stanna, Niklas, stanna nu!

Niklas gör en obestämd gest, stoppar ner sedeln, försvinner lika snabbt som han kom.



Scen 5. Farmor berättar

LISAS FARMOR kommer in på scenen med Lisa. Lisas farmor är 65 år och nyligen pensionerad. Plötsligt är alla plikter borta. Det känns skrämmande ibland, all denna tid hon nu fått. Livet har rusat på, hon har alltid fått klamra sig fast medan ackjan har slängt och skumpat efter härken. Men nu är allt stilla. Hon kan börja se bakåt. Känna andningen stillna, vända blicken mot himlen. Eller ner i jorden, det mullrar svagt därnere, är det dom döda? Alla dom som rest före? Hon är så glad över Lisa, det enda barnbarnet som har tid att lyssna. Som inte genast för vidare alla hemligheter, det finns ett ljus i Lisa som hon känner igen, en låga. Farmor läser i Lisas anteckningar.

FARMOR:

Artonhundratalet. Det är länge sen, väldigt länge sen.

LISA:

1822...

FARMOR:

Ja, det var det året som han föddes. STOR-NILA.

LISA:

Tänk, i början på 1800-talet. Så otroligt länge sen.

FARMOR:

Ja, och ändå inte, Lisa. Ändå inte.

LISA:

Hur menar du, farmor?

Farmodern tar upp en gammal samekniv, håller upp den.

FARMOR:

Den här kniven, **nijbbie**, fick jag när jag fyllde tio år. Jag fick den av Gammel-Isak, min farmors pappa, han var då över 80 år. Jag skulle vara rädd om kniven, sa han. Du skulle sett honom, håriga ögonbryn som stod rätt ut, och pupiller som svarta pimpelhål i isen: "**Váruogis**, försiktig!. Var rädd om den, Lisa. Lovar du det?". Och jag lovade. Sen dess har jag haft kniven med mej den vart jag än flyttat.

LISA:

Oj då, kan jag få...?

Lisa får kniven, håller i den. Drar försiktigt den ur den gamla läderslidan.

FARMOR:

Gammel-Isak föddes 1875. Och när han var barn, en dag i slutet av 1800-talet, hade det kommit en gammal gubbe, **áijjá**, på besök. En stor och stark och underlig gammal karl. Han hade satt sig vid elden och snört upp en kont, och ur den, förstår du, plockade han fram den här **nijbbie**, kniven. Och gubben, förstår du,



det var ... Ja, du Lisa, jag vet inte hur jag...

LISA:
Stor-Nila!

FARMOR:
Mmm... Det var Stor-Nila som ville sälja kniven. Och Isaks pappa köpte den. Man gjorde inte gärna Stor-Nila besviken, om du förstår vad jag menar. Om han kom med nåt var det säkrast att ge det han ville.

LISA:
Det fattar jag inte alls?

Farmodern får en underlig blick. Vad är det hon ser? Eller hör hon ett ljud?

FARMOR:
Gähttedh! Akta dej!

Lisa rycker till, eggen slinter mot fingret. Farmor andas hårt.

FARMOR:
Stor-Nila var trollkunnig, **nåjdies**. Sa man. Kom från en trollkunnig släkt. Så berättas det.

LISA:
Var han trollkarl, en **Nåjddie**?

FARMOR:
Hans morfar var Mahti Druri. Den siste i Vapsten som hade **gábddá**, en trumma. Kanske gav han den till Stor-Nilas mor. Men sen är den försvunnen. Och Stor-Nila hade gåvor, så berättas det. Det var bäst att akta sej.

LISA:
Vad då för gåvor?

FARMOR:
Han hade en halsduk av ekorrsvansar. Ibland tog han av sig den och lät änden släpa i marken. Då fick han en underlig blick, började trumma med fingrarna mot låren, så här... och sen gav han sej av.

LISA:
Hur... vart då?

FARMOR:
På resor. Till andra platser. Han kunde se vad som hände på stora avstånd, ja det var underligt. En gång sov han över på gästgiveriet i Vindeln, men lämnade ackjan fullastad utanför. Och gästgivaren sa att han måste bära in



sakerna så de inte blev stulna. Men Stor-Nila tog loss sitt bälte, slog en knut på det och la det under kudden och somnade lugnt. På natten blev han väckt av gästgivaren:

- **Vuoradh Nila!** Vakna, Nila, det är nån som stjal!

- **Bájh amma suoládit** Låt honom stjäla, sa han bara och somnade om. Sen på morgonen gick Stor-Nila ut. Då stod tjuven där med händerna om brännvinslaggen i ackjan. Men karln hade blivit som förstenad. Kunde inte röra sej. Då tog Stor-Nila upp knuten på sitt bälte. Och så slog han tjuven med bältet några gånger:

- Nå, det där får väl räcka. Du har ju vaktat lasset åt mej hela natten!

Farmodern betraktar kniven med vördnad. Lisa tar sig åt fingret som om det bränner till där.

FARMOR:

Och här, i mina händer, håller jag alltså självaste Stor-Nilas kniv. Men vad har hänt, Lisa, du blöder ju...

LISA:

Nijbbie, Kniven slant lite...

FARMOR:

Jaså... Den ville väl smaka lite på dej... Känna vem du var. Se om du verkligen dög till att få veta...

Farmodern kysser upp blodet från Lisas hand, nästan vampyraktigt.

LISA:

Aj, váruogis, Försiktigt...

FARMOR:

Känn på mej nu. Gamla tanten. Ta här, var inte rädd. Känner du?

Lisa ser osäker ut, svarar inte. Tar farmoderns hand.

FARMOR:

Kan du tänka dej... Med just den här handen, **giehta**, har jag hållit i Gammel-Isak. Jag tog hans gamla rynkiga **tjårmma**, hans näve när jag var barn. Och hans gamla hand... Samma grova **tjårmma** som jag höll i hade en gång tagit i Stor-Nila. Den hade hållit självaste Stor-Nilas **giehta**, hans hand när han fortfarande levde. Lisa, du fattar? Det är bara två personer, Lisa. Bara två människor mellan dej... och Stor-Nila.

MUSIK: Kniven (stämningfull, samisk fanfar)



Scen 6. STOR-NILA gifter sig

Lisa sätter sig och försöker skriva igen, letar i en bok, antecknar och stryker under. Ljudlöst kommer Niklas intassande, suger tag i henne och drar med sig henne som en stormil.

LISA:
Hjälp, Niklas!... Vart kom du ifrån...?

NIKLAS:
Nu drar vi, Lisa! Kom igen! Nä, släpp det där.

LISA:
Nej, vänta. Jag höll just på att skriva om Stor-Nilas bröllop. På Lycksele marknad, 1846.

NIKLAS: (skrattar)
Stor-Nila, det låter ju som jag! Stor-Niklas!

I bakgrunden, kanske som en silhuett, ser vi Stor-Nila och Lill-Docka stå inför prästen med huvudena vördnadsfullt böjda.

LISA:
En same jag forskar om. Han var 24 år då. Och lycklig!

NIKLAS:
Hur vet du att han var lycklig?

LISA:
Stor-Nila hade träffat Maria. Hans livs kärlek, Maria... Lill-Docka kallades hon, och nu under Lycksele marknad skulle dom äntligen gifta sej. Det måste väl vara... den allra finaste dan i hela livet.

NIKLAS:
Jaha! Jo fan!

LISA:
När man har bestämt sej att nu är det du och jag. Vad som än händer.

NIKLAS:
Du och jag. Ja, det är bra. Vad som än händer, vad som helst!

LISA:
Att nu är det vi två... Från och med nu väljer vi varann... Nu är det du och jag, vad som än väntar oss i livet...

Niklas blir tagen av allvaret, kärlekens kraft. Han verkar vilja omfamna Lisa, tvekar. Och så drar han henne med sig, ut till en snökoter.



LISA:

En snöskoter?

NIKLAS:

Jag har... Man kan säga att jag har lånat den. Av en kompis... Håll i dej!

De fräser iväg, hon och han i en drömbild, i ett råmande kärleksljus som ständigt skiftar.

MUSIK: FESTEN (folkmusik, samisk, techno)

I bakgrunden ser man Stor-Nila och Lill-Docka övergå till brudvals och fest. Kanske hörs folkmusik, mixat med något nutida? Karismatisk och kraftfull drar Niklas in Lisa till ett gäng vilda dansande ungdomar. Det är fest, rummet är fullt av killar och tjejer som ser både farliga och berusade ut, de lever i nuet, inget kan hejda dem och folkmusiken övergår sömlöst i rock, techno, trash eller något obeskrivligt som känns rakt genom revbenen. Lisa ropar, men Niklas hör inga ord, han dansar bara med henne, de stiger allt högre och högre, närmare himlen. Och mitt i de båda festerna, Stor-Nilas och Lill-Dockas och ungdomarnas, mitt i denna blandning av då och nu som glider in i vartannat, så drar Niklas fram en ring. Han griper tag om Lisas hand, hon ser rätt in i honom och förstår. Han vill ha henne, de är menade för varandra. Ömsint trär han ringen på hennes ringfinger. Och alla runtomkring jublar, höjer armar, flaskor, samer, ungdomar. Ensam går prästen fram till scenkanten, utanför vimlet. Han betraktar den sittande publiken utan att röra en min. Som om han vet något. Sedan lämnar han scenen medan festen når sitt klimax i extas och berusning. Och vi förstår att parens kroppar möts, att barn blir till denna natt.



Scen 7. Dagen efter, samtal med föräldrarna

Lisa vaknar ensam, har ont i huvudet. Ser sig i spegeln, känner på sin mage.

Kanske anar hon att något hänt därinne.

Mamman kommer in. Lyfter upp Lisas jacka, luktar på den, börjar gräva i fickorna.

LISA:

Men vad gör du, mamma!

MAMMA:

Vi sa vi skulle betala för körkortet om du aldrig började röka.

LISA:

Men jag har inte... Det var fest, mamma. Det var bara kompisarna som...

MAMMA:

Vad är det där för ring?

LISA:

En ring bara.

MAMMA:

Är det guld? Det ser ju ut som guld? Lisa, du kom hem efter fyra inatt...

Mamman hugger tag i Lisas hand, börjar försöka dra loss ringen. Lisa kämpar emot. Pappan kommer in, håller i en skruvdragare, hajar till. Försöker sära på sin fru och dotter.

PAPPA:

Nämen, tjejer, nä nu får ni väl ändå...

MAMMA:

Det är Niklas. Lisa och Niklas. Hon kom efter fyra i natt och trodde inte jag märkte nåt. Den där killen är inte bra för dej, Lisa. Visst håller du med mej, Gunnar, säg nåt nu för en gångs skull!

PAPPA:

Joho... Jo att det är ju klart att...

MAMMA:

Lisa är med barn.

LISA:

Men det är jag väl inte!

MAMMA:

En mamma känner på sej sånt, Lisa! Hade ni skydd, eller, va? Niklas kommer



att göra dej illa, fattar du inte. Är det tobak ni rökt eller är det annat också?
Du ska lämna honom i tid, Lisa. Ta nån vanlig, nån som sköter sej. Nån med
batterier i fickorna!

PAPPA:

Jo, det var så sant så. Om alla bara skulle ha reservbatterier på sej så...

*Och nu brister det för Lisa. Hon står inte ut. För första gången öppnar hon munnen riktigt stort, en
djurkäft, ett jättesvalg... Och så skriker hon rätt ut...*

LISA:

SLUUUUUUUUUTAAAAA!

*Det blir olycksbådande tyst. Alla står blickstill, frysta till is. Till sist liksom klirrar det till av is när
Lisa väcks till liv.*

LISA:

Jag klarar mej själv! Jag kan tänka själv! Kan ni inte få in det i era skallar, att
ni bestämmer inte över mej!

Lisa grabbar åt sig sina kläder och störtar ut.

MAMMA:

Ska du eller jag ringa skolsköterskan?



Scen 8. Farmodern berättar om Stor-Nilas karaktär

Farmodern sitter ensam på scenen och lyssna till radion. Inspelningen från 1913 vid Tärnabymarknad spelas. Lisa kommer in i bakgrunden. I bakgrunden ser vi Lisa komma in och lyssna. Lisa är fortfarande upprörd, men lugnar sig efterhand.

LISA:

Áhttj-áhkka, Farmor, vad var det där?

Farmodern läser för Lisa ur en bok.

FARMOR:

”Då han var olydig brukade modern sjunga en smädessång för honom”. Ja du, det var en ret-vuolle. Man sjöng såna förr, om barnet var särskilt **uvgulluogs**, olydigt. Och just den här vuollen brukade Stor-Nilas mamma Anna-Greta jojka för honom.

LISA: *(läser)*

”... då brukade modern sjunga en smädessång!”

FARMOR:

Då han var olydig. Och ja, det var han säkert. En riktig liten buspojke som man säger nuförtiden.

LISA:

Och sen då? När han blev större?

FARMOR:

Tja, hur ska man säga... Tror du vi bestämmer över våra liv?

LISA:

Va... Jo, det gör vi väl.

FARMOR:

Helt och hållet? Ifall man är en liten buspojke. Som kanske inte lyssnar på mor och far. Som växer sej allt större och starkare och gör som man vill. Och en dag är man starkare än både mamma och pappa. Och då kommer brännvinet, **garratjántjie** in. Brännvinet som bränner och gör en het och vild... Känner du igen det?

LISA:

Jomen ändå... Man kan väl kontrollera sej. Alla människor har väl ett fritt val!

FARMOR:

Har man det? Är det så säkert? Kan man alltid gå sin egen väg hur man än blir bemött? Vilka motgångar man än möter? Om alla därute ser ner på en? Om folk tycker sej kunna veta och döma?



Lisa svarar inte, men tänker på Niklas. Farmodern ställer sig intill henne. I bakgrunden ser vi Stor-Nila och Apotekarfrun samtidigt som farmodern berättar.

FARMOR:

Du vet, en gång var Stor-Nila in på apoteket i Lycksele. Han hade på sej sin gamla slitna, **muoddá**, renskinnspläs. Och så råkade han komma för nära apotekarfrun som jobbade där. Hon tyckte väl han såg smutsig ut, så hon sa:
- Håll dej undan från mej, luslapp!
Stor-Nila sa inget. Men nog stack det till i honom, det gjorde det.

Stor-Nila tar av sig halsduken av ekorrsvansar, mumlar något ohörbart.

FARMOR:

På söndag gick apotekarfrun som vanligt till kyrkan. Men när hon drog upp näsduken upptäckte hon plötsligt nåt litet, litet...
Apotekarfrun studerar näsduken, något som kryper där. En svart prick! Hon försöker klämma ihjäl den, men den hoppar iväg. Hon försöker att inte visa något inför församlingen. Men så upptäcker hon fler löss på sin krage. Och när hon knäpper upp den ser hon att det kryllar därunder, en luden matta av krälände löss. Hon skriker i panik, slår, rusar ut ur kyrkan medan församlingen undrande tittar på. En bit ifrån står Stor-Nila och tittar på. Nu tar han på sig sin magiska halsduk av ekorrsvansar och lägger den tillrätta med bister min.

Nu ser vi Lill-Docka närma sig Stor-Nila. Hustrun är gravid. Hon visar upp sin stora mage för honom, sin stolta make.

Lisa böjer sig plötsligt framåt, grimaserar.

FARMOR:

Mij leä Lisa? Men vad är det, Lisa? Vad hände?

LISA:

Jag har så ont i magen, aahh...

I bakgrunden ser vi hur Lill-Docka får födslovärkar. Hon lägger sig på en bänk, en gammal gumba kallas dit för att hjälpa. Stor-Nila står orolig intill, motas barskt undan. Kanske hör vi musik. Jordemodern håller fram ett litet knyte, men är allvarlig. Hon täcker för det lilla ansiktet med en snibb. Bär bort det. Lisa rätar på sig, magsmärtan lättar. Farmodern ser allvarligt på henne. Håller om sitt barnbarn.

FARMOR:

Den 16 november 1846 föder Lill-Docka en liten gosse, **báhtjatje**. Men sonen lever inte.

LISA:

Deras barn? Dog det...

Lill-Docka får ett nytt knyte i famnen som hon vaggar ömt med Stor-Nila intill.



FARMOR:

Ett år senare är hon **nåjbban**, med barn igen. Och snart föder hon en liten flicka.

Föräldrarnas lycka övergår strax i förtvivlan.

FARMOR:

Men dottern dör efter bara två timmar. Maja-Stina fick hon heta. Stor-Nila snickrar hastigt ett enkelt träkors. Sticker ner det i marken. Prästen nöddöper barnet och lägger det i graven. Lisa tar ett piller, farmodern ger henne ett glas vatten som hon dricker. Magvärken ger sakta med sig. I bakgrunden ser man Stor-Nila ta upp en brännvinsflaska. Dra ur korken, börjar dricka. Lill-Docka ser på utan att stoppa honom.



Scen 9. Slagsmålet

Niklas kommer in. Han är märkbart berusad och aggressiv.

NIKLAS:

Har det rört sej? Fort nu, säg! Har du sett nån?

LISA:

Men vem då?

NIKLAS:

Nån som frågat efter mej... En stor kille... Han är stor, han ser ut som en buss. En feting är det, fullt med tatueringar... Han tror han kan köra med mej... Men inte blir jag skraj, jag backar inte...

LISA:

Men vad är det, Niklas, har du druckit?

Niklas skriker och ser sig om.

NIKLAS:

Här står jag för fan! Kom ut då. Kom fram och visa dej!

LISA:

Men sluta nu!

Niklas griper hennes hand. Det gör ont. Niklas ser hennes ring.

NIKLAS:

Du, den där ringen. Vet du vad den kostade? Nä, det vet du inte, du fattar inte hur mycket jag gör för dej. Allt är för din skull, och nu ställer du upp för mej! Ställ upp för mej!

LISA:

Niklas, nu går vi hem. Vi går hem bara. Bry dej inte om allt som folk snackar. Det är bara ord. Bara skräp som blåser bort. Följ med mej, kom nu, vi ska ha det så fint...

Niklas ser kort på henne. Sliter sig loss, försvinner ut. Farmodern kommer in.

FARMOR:

Det var den 24 november. Den mörkaste tiden på hösten, **tjakttjá**. Kallt, dagar som blev allt kortare. Året var 1848. Lill-Docka väntade sitt tredje barn, hon var i åttonde månaden. Stor-Nila borde ha stannat hos henne. Men han gav sej därifrån. Han tog sej bort till Sven Sjulssons kåta. Alla visste hur Sven var, hur han blev när han satt och drack.



Sven sitter vid en kåtaeldstad och dricker, är berusad och på dåligt humör. Några barn och kvinnor sitter intill och tittar oroligt på. De har sett detta förr, de vet hur sådana här kvällar brukar sluta.

SVEN:

Varför måste hon döooo! **Muv barrabeällie**, min hustru, var är rättvisan, varför just hon... Sven upptäcker Stor-Nila i dörröppningen och stelnar till. Pekar mot honom.

SVEN:

Jaså, Nila. Nila... **Lih duv!** Det var du! Jag vet det, Spå-Nila! **Dådna leäh gåddáme suv!** Du hade ihjäl henne!

Stor-Nila svarar inte, men tar en egen klunk.

SVEN:

Spå-Nila, du spådde ihjäl hustrun min. Du är som mor din. Tar satan till hjälp för att förgöra hederligt folk.

STOR-NILA:

Nu tiger du! **Sjávuo dh!** Inte ett ord till!

SVEN:

Ni spådde ihjäl hustrun min. Det ska alla vittnen få höra!

Kvinnorna och barnen ser skräckslagna ut. Sven reser sig, står orörlig som en kobra. Stor-Nila stirrar tillbaka. Två duellanter som i en westernfilm.

MUSIK: Duellanterna: (hotfullt - drivande)

På en annan plats ser vi hur scenen utspelas parallellt i nutid. Niklas får syn på killen han letat efter, fetingen, den tatuerade. De stelnar till på samma sätt, spänningen stegras. Lisa tittar förskräckt på vid sidan, men kan inte hejda dem. Så bryter slagsmålen ut. Samerna slåss vildsint med knytnävar och skallningar, medan de i nutiden måttar karatesparkar. Snart flyter slagsmålen in i varandra så att Niklas plötsligt slåss mot Sven och Stor-Nila mot den tatuerade. Sedan är det alla mot alla. Plötsligt hamnar både Stor-Nila och Niklas i underläge. Båda blöder, lyckas ta sig loss, de backar och samlar kraft. Båda är förnedrade och slagna, de känner vreden och hämnden stiga i sig. De ser sig om efter tillhyggen. Stor-Nila finner en gammal tung träskida som han lyfter. Niklas hittar ett järnrör. Och med en våldsam sving, kanske i slow-motion, träffar bägge hjässan på var sin motståndare så att denne säckar ihop. Allt blir otäckt stilla. Offren rör sig inte längre. Barnen rusar fram till Sven.

SVENS BARN:

Áhtjtjie, áhtjtjie, vuoradh áhtjtjie! Pappa, pappa... Vakna, pappa...

Polissirener hörs. Stor-Nila och Niklas slänger ifrån sig tillhyggena och försvinner. Lisa springer fram till den nerslagne tatuerade mannen, känner förskräckt på blodet. Sedan rusar hon efter Niklas.



Scen 10. Rättegång

Stor-Nila leds in av en poliskonstapel. Expeditionsfogde Holmström förhör Stor-Nila. Lill-Docka tittar förskräckt på, håller om sin stora mage som för att skydda barnet.

HOLMSTRÖM:

Nils Nilsson Njajta anklagas härmed för att ha tillfogat Sven Sjulsson sådana skador över hjässan med en skida att han knappa två veckor senare avlidit av sina skador. Vill den åtalade kommentera detta?

Stor-Nila svarar något på umesamiska. Holmström förstår inte. Stor-Nila upprepar något på samma språk, Holmström ser sig hjälplöst om. Kyrkoherden Sundelin går in och tolkar. Samtidigt kommer Niklas in i bakgrunden, ledd av en polisman. En kvinna från socialtjänsten följer med. Man ser att hon samtalar med Niklas, men inga repliker hörs.

SUNDELIN:

Svaranden menar att Sven Sjulsson anklagade honom för att ha spått ihjäl hans hustru. Alltså med trolldom, ja, något samiskt, nå hursomhelst. Dessutom angrep den avlidne vår svarande, som då var tvungen att försvara sig. Vid det påföljande handgemänget tillgreps Nils Nilsson därför en skida som tillhygge.

HOLMSTRÖM:

Så den svarande erkänner alltså gärningen.

Sundelin översätter viskande till Stor-Nila.

SUNDELIN:

Det var självförsvar. Han försvarade sitt liv och hälsa.

HOLMSTRÖM:

Rätten drar sig tillbaka och överlägger.

Lisas mamma kommer in, hon pratar med Lisa som ser knäckt ut.

MAMMA:

Jag sa ju hur Niklas var. Jag sa ju det! Jag visste att nåt skulle hända, du minns det, Lisa. Och nu måste du och vittna, fattar du, min lilla flicka blir oskyldigt indragen! Och killen blev jätteskadad, fattar du? Han ligger nedsövd i Umeå med krossad skalle!

Lisa håller för öronen, vill inte höra mer. Farmodern kommer in, tar varsamt bort Lisas händer från öronen. Samtidigt kommer Holmström in och harklar sig.

HOLMSTRÖM:

Rätten finner den åtalade Nils Nilsson Njajta skyldig till dråp på Sven Sjulsson. Straffet blir... Döden. Genom halshuggning.



Lill-Docka bryter ihop och döljer ansiktet. Samtidigt hörs barnskrik. Hon håller upp ett knyte med deras tredje barn, en nyfödd liten gosse.

LISA:
Halshuggning?

FARMOR:
Så blev domen mot Stor-Nila. Och Lill-Docka som just hade fött deras tredje barn, sonen SVEN. Du kan ju tänka dej vad hon upplevde...

LISA:
Men det var ju självförsvar? Stor-Nila blev halshuggen fast han försökte skydda sig?

Farmodern svarar inte genast. Tittar bort mot Niklas som leds ut av polisen. Även Lisa ser honom försvinna.

HOLMSTRÖM:
Efter överklagande mildras straffet av Hovrätten på grund av nödvärn till två års straffarbete. Fången överflyttas till Långholmen i Stockholm stad.

LILL-DOCKA:
Men ska jag lämnas ensam med **bárnnie**, med pojken? Och vem ska ta hand om **buvtsh** med renarna?
Alla dina renar, Nila, hur ska det gå för **buvtsh**?

Farmodern ser sammanbitet på Lisa.

FARMOR:
Vet du hur det var för samerna på den tiden? Vet du hur dom egentligen hade det?



Scen 11. Samepolitiken på 1800-talet

Samtidigt som farmodern berättar, i en parallell handling, får man se hur Stor-Nila förs fram till en fängelsevakt. Hans ränsel öppnas, hans tillhörigheter plockas ut och antecknas. Han får ta av sig kläderna och ta på sig fångkläder. Sedan fästs Stor-Nila i kedjor, tilldelas en stenhacka och får börja arbetet i stenbrottet med tunga, huggande rörelser. Samernas frihet blir allt mindre, både för Stor-Nila och i farmoderns berättelse. Lill-Docka står och lyssnar med deras lille son i famnen.

Musik: Samepolitiken. (drivande)

LISA:

Då sa ni stopp! Då gav ni äntligen tillbaka!

FARMOR:

Majddie leäh mijjah dahkame? Gjorde vi det...

LISA:

Då gick samerna äntligen till Stockholm med påkar och spjut och krävde sin rätt och sa att nu fick det vara nog. Vi svälter! Vi måste ha mat! Vi måste få ha kvar vårt land!

Farmodern ser sorgset bort i fjärran.

LISA:

Visst, farmor, visst gjorde vi det?!

FARMOR:

Ja, nog gick vi till stan alltid. Till Umeå, Skellefteå, till Piteå... Men inte tillsammans, utan en och en. Och spjut och påkar hade vi inte. Utan en **giehta** som vi sträckte ut... så här...

Farmodern förvandlas till en tiggande gumma som bedjande och underdånigt sträcker ut sin hand i en förnedrande gest.

LISA:

Men sluta! Gör inte sådär!

FARMOR:

Samer utan liv. Utan möjlighet att klara sej. Städerna fick se hur illa vi hade det. Man började kalla oss fattiglappar. "- Att dom inte kan stanna på fjället, dom där fattiglapparna, så man slipper se dom". Jo, så var det på STOR-NILAs tid.

LISA:

Fattiglappar...



FARMOR:

Och när det blev för många fattiglappar för stadens borgare förstod dom äntligen vad som höll på att hända, och då gjorde dom en ny gräns. Skogsodlingsgränsen. Ovanför den fick man inte ta mer mark av samerna, där skulle vi få vara kvar. Men all den mark dom redan tagit, den behöll dom. Vi fick försöka klara oss på det som var kvar. Det blev aldrig mer som förr. Den gamla friheten var borta. Den fick vi aldrig nånsin tillbaka... [lj gåssiek](#), aldrig nånsin...

Vi får se Stor-Nilas vardag på Långholmen uppvisas i en kylig koreografi. Arbetet, matskålen, bönestunden, cellinspektionen. Musik, ljudeffekter, stark smärta och längtan.



Scen 12. Fängelsetid

Lisa läser högt ur gamla dokument om Stor-Nilas fängelsetid.

LISA:

Långholmens straffanstalt. Avvisiterat av intagen: 1 Lapprock av skinn, 1 par byxor, 1 par lappskor, 1 mössa, 1 nattkappa, 1 skinnpåse med 1 kaffepanna...

Dagsprogram, uppstigning 05.00. Morgonbön 6.40. Rengöring av sängkläder tisdagar under gårdsgången. Ärtor och fläsk måndag och fredag, strömming onsdag och lördag, saltkött torsdag och söndag, korngryn, skummjolk och välling.

Ordningsregler. Dagligt schema. Gymnastikprogram.

Straffarbete i stenbrott med fångkedjor vägande 40 kilo. Vid gott uppförande kan dessa bytas till kedjor vägande 18 kilo...

MUSIK: Fängelsevistelse. (endast prat)

Lisa ropar till pappan som tydligen finns i ett angränsande rum.

LISA:

Pappa, det står att han hade fångkedjor, Stor-Nila, Fyrtio kilo kedjor...

Plötsligt kommer Niklas intassande. Hon upptäcker honom och hajar till.

NIKLAS:

Hej, Lisa, jag skulle...

Lisa studsar upp och lägger handen över hans mun, hyssjar. Talar viskande till honom.

LISA:

Niklas, vad gör du här...?

Niklas fingrar snabbt upp börsen ur hennes ficka innan hon hinner hejda honom, han tar besviket bara ett par tjugor.

PAPPA:

Lisa, är det nån där?

LISA:

Du har ju ungdomsvård, har du rymt. Är polisen efter dej?

NIKLAS:

Du har inget mer? Säkert, Lisa, fan om jag bara... Fan också, fan också...



Niklas går runt i rummet och försöker finna något värdefullt, lyfter på en ljusstake som visar sig inte vara av silver, en gammal laptop, en videokamera etc. Plötsligt står Lisas mamma där och ser honom stå med kameran i handen.

MAMMA:

Gunnar! Kom hit! Gunnar!

LISA:

Vänta, mamma, jag kan förklara...

MAMMA:

Du har inget här att göra, Niklas.

Lisa tar ifrån Niklas videokameran, lägger tillbaka den.

LISA:

Mamma, nu lyssnar du. Lyssna på mej...

MAMMA:

Han ska ut härifrån. Ut... Här... I... Från!

LISA:

Men låt honom förklara åtminstone! Niklas!

NIKLAS:

Jovisst, så här alltså. Det var ju han eller jag. Han eller jag. Vad skulle jag gjort, man måste försvara sej, killen kommer helt galen emot mej, skulle jag bara stå där liksom:

- Slå mej bara, slå mej, det är lugnt, slå en gång till, slå en gång till då...

MAMMA:

Det där hörde vi under rättegången.

LISA:

Men mamma, det är sant!

MAMMA:

Killen kommer aldrig att bli återställd. Jag pratade med hans mamma, vissa av hjärnskadorna kommer aldrig att gå tillbaka. Och för det fick du ungdomsvård!

NIKLAS:

Ja, det vet jag väl.

MAMMA:

Ungdomsvård några månader. För att förstöra nåns liv! Så vad gör du här? Vad gör du i min dotters rum, jag sa att ni aldrig mer skulle träffas. Gunnar!!!



NIKLAS:

Jag var bara tvungen att träffa Lisa...

Gunnar kommer in, håller den öppnade jaktradion i ena handen och ett mätinstrument i den andra. Får syn på Niklas och steltnar till.

MAMMA:

Han är på rymmen, Niklas. Han har rymt. Gunnar, ring polisen.

PAPPA:

Ja, nu går du ut hördu. Gå härifrån.

LISA:

Men pappa...

PAPPA:

Gå!

NIKLAS:

Vänta, tror ni jag ville det här? Ni fattar ingenting. Ni bor här i ert fina jävla hus med er fina jävla dotter. Om Lisa vill ha en ny tröja eller ny mobil så pröjsar ni bara. Vissa får allt, dom går först till smörgåsbordet medan vi andra...

Gunnar tar ett hotfullt steg mot Niklas. Han lyfter benet, lägger det på ett bord, kanske Lisas skrivbord, alldeles framför henne. Så drar han upp byxbenet. Därunder sitter en elektronisk fotboja.

NIKLAS:

Så här ser det ut. Ungdomsvård. En sån har ni aldrig sett, va? Men jag vet hur den känns. Fyrtio kilo kedjor, titta noga. Nu är man märkt för livet. Värstingen. Han som spöar och stjälar. Han som bara kunde titta på kompisarnas märkeskläder, den där nya surfplattan som dom fick i julklapp, den senaste modellen med abonnemang och allt. Och den där nya sportskotern som plötsligt stod där på uppfarten. "Nej låt inte Niklas röra den, den kan bli smutsig. Niklas får vänta här medan vi tar oss en tur..."

Niklas tar ner benet.

NIKLAS:

Vad ska man göra om livet är sånt? Tror ni jag valt det, va? Ska jag bara stå där och titta på, är det så ni vill ha det, en som står där i skiten och hukar sej...

Niklas sträcker ömkligt ut handen i samma gest som de tiggande fattiglapparna.

LISA:

Sluta, Niklas, sluta!



Niklas vänder sig tvärt om och går. Lisa gör en ansats att följa efter. Pappan grabbar tag i dottern. Mamman tar fatt i Lisas hand, bänder upp fingrarna och försöker dra loss ringen.

MAMMA:

Och ringen kan du ta med dej...

Lisa böjer sig fram och biter mammans hand. Hon skriker till, det blir kaos, tumult, pappan tappar greppet. Lisa knuffar till föräldrarna så de snubblar. Så springer hon efter Niklas, de störtar ut från scenen.



Scen 13. Stor-Nila kommer tillbaka

Farmodern står på scenen och betraktar Stor-Nilas kniv. Hon drar ut den, låter tungan röra vid stålet. Kanske känner hon en lätt smak av blod, det som Lisa lämnat. Plötsligt kommer Lisa in, upprörd, ledsen. Hon sätter sig tyst. Farmodern ser henne. Börjar berätta om Lill-Docka.

FARMOR:

I två år väntade hon på honom. Lill-Docka. Kan du tänka dej hur hon kan ha haft det? Ensam med deras **unna bárnnie**, lille son. Inte en enda gång skrev han till henne.

Han kunde ju inte, hade aldrig lärt sig skriva ordentligt. Men inte heller skickade han **bednagh**, pengar. Han fick ju en liten dagpenning på fängelset, nånting borde väl kunnat bli över.

LISA:

Hon måste ha längtat efter honom.

FARMOR:

Mm...

LISA:

Dom hade ju barn ihop. Dom hörde ju samman för livet. Hon och han, det fanns ingen annan.

FARMOR:

Joo... joo...

Farmodern funderar. Fingrar på kniven.

FARMOR:

Men ändå... Nog kunde hon lämnat honom. Nog skulle folk ha förstått det.

Tänk dej själv, en dråpare, en **gåddeje**. En som brutit mot Guds bud, **Ih galgh gåddiet**. Du skall icke dräpa, som gjort Svens barn faderslösa. Varför gick hon inte ifrån honom?

LISA:

Man gör inte det. När nån har det svårt så stannar man. Ser om man kan hjälpa...

FARMOR:

Gör man det? Ja, själv ångrar jag aldrig att jag stack. Det var när jag fattade vilket stolpskott jag hittat. Vi hade precis fått en liten pojke, **bárnnie** som hette Gunnar, en **bárnnie** som jag älskade mer än allt annat.

LISA:



Du menar pappa, **Áhttjie**?

Farmodern låtsas hålla ett litet knyte, trycker det mot bröstet, håller i en nappflaska.

FARMOR:

Men sket väl i det, körde raggabil och stälpte i sej allt som hade procent på flaskan. Och plötsligt hade jag två bejbisar, **Guektta mánáh**, din pappa och så karlsloken, och bägge tuttade på sin flaska. Nä, fy tusan, jag slängde ut kräket.

LISA:

Och du har aldrig... ångrat dej?

FARMOR:

Nä för böveln. Aldrig att jag skulle stannat med en sån. Lill-Docka skulle ha sagt mors å good-baj fort som ögat. Nog fattar du det, Lisa. **Dådna skeneh**?

LISA:

Men ska man alltid lyssna på vad andra tycker? Alla som säger att nån är värdelös, ska man svika det man känner inom sej?

FARMOR:

Man vill så gärna se dom goda sidorna...

LISA:

Ja, Niklas har goda sidor... massor... Han är rolig, man får skratta mycket. Och så är han klurig. Hittar alltid lösningar när det blir problem.

FARMOR:

För problem blir det, det ska gudarna veta.

LISA:

Och så är det den där kraften han har... Den där charmen som liksom pyser över, det är nog den man gillar mest.

FARMOR:

En kokande potatisgryta på spisen, bubbel-bubbel!

LISA:

Man vill ha äventyr. Om man haft det för bra. Eller kanske inte för bra, men livet har som aldrig kommit igång. Man har gått där med sin mamma och pappa, och så plötsligt dyker det upp nån man aldrig väntat sej, det känns helt elektriskt...

FARMOR:

Batteri.



LISA:

Nä, inte reservbatteri, mer som åska vet du, åskväder. När man snuddar varandra så vet du, spraaaaak!

FARMOR:

Det finns ett ord för det. Jag har hört det nån gång, när jag var väldigt ung.

LISA:

Det är... det kallas...

Lisa säger inte ordet kärlek. Men hennes ansikte avslöjar allt.

Musik: Lisas sång: en sång om väntan, om innerlig längtan.

Vi ser hur Stor-Nila släpps från Långholmen. Han får tillbaka sina vanliga kläder, papper stämplas, han får reskassa och inrikes pass.

FÄNGELSEVAKT:

Och så får vi hoppas vi slipper se Nils Nilsson här igen. Vart ska han härnäst?

Fängelsevakten tittar i passet.

FÄNGELSEVAKT:

Till Gävle, ja där får han kvittera ut nästa marschpenning. Därpå Härnösand. Och Umeå. Till fots, ja sannerligen, det blir en bit att gå. Och vart ska han efter Umeå?

STOR-NILA:

Diernaje, vârije, hiejmaje. Till Tärna. Hem till Tärna. Till fjällen.

FÄNGELSEVAKT:

Fjällan menar du. Om hon är kvar, ha ha ha, fjällan i fjällen, ha ha ha. Och vet du vad du ska säga när du kommer fram? Dom kommer att fråga om du har sett Kungen nu när du varit i Stockholm.

– Har du sett Kungen?

–Nä, men jag har huggit sten till Drottninggatan, ha ha ha... Se så, ut med dej. Nu är det bara att börja knata!

Stor-Nila börjar den långa vandringen hemåt.

MUSIK: Lisas sång - hemfärden

Kanske sjungs den nu av Lill-Docka. Stor-Nilla andas in friheten igen. Storstaden byts mot fjällets sköna vildhet.



Scen 14. Stor-Nila kommer hem

Lill-Docka syr på en barnkolt. Ropar åt sonen utanför scenen.

LILL-DOCKA:
Sjul! Kom hit ska vi prova den. Sjul...

Pojken lyssnar tydligen inte. Men så stelnar hon till. En man står framför henne, hon känner först knappt igen honom.

STOR-NILA:
Lill-Docka.

Hon svarar inte. Står tyst. De rör inte vid varandra. Så håller hon upp barnplagget. Han känner på tyget istället.

STOR-NILA:
Jaha, pojken...

LILL-DOCKA:
Han är tre år nu. Han springer därute. Sjul, **bådieh dehke**, kom hit... Det är nån som har kommit, Sjul. Det är... titta här... det är din far, **duv áhtjtje**.

Pojken kommer inte. Lill-Docka ser beklagande på sin make. Äntligen kommer han närmare, kramar om henne. Men hon är orolig.

STOR-NILA:
Men vad är det? **Mij leä**? Har det hänt nåt?

LILL-DOCKA:
Det är renarna. **Buvtsh, duv buvtsh** Dina renar.

STOR-NILA:
Ja, mina renar. Över tvåhundra, fick du hjälp med dom? Kunde dom hjälpa dej?

LILL-DOCKA:
Leä gåhtuome. Dom är borta.

STOR-NILA:
Nej då, nej säg nu, Lill-Docka.

LILL-DOCKA:
Det sägs att dom dött. Hela hjorden.

STOR-NILA:
Nä, inte alla, nä det är omöjligt. Inte tvåhundra, inte kan renar bara försvinna



så där, det går inte!

LILL-DOCKA:

Allihop. Jag vet inte. Dom säger så. [Uranis](#), Rovdjuren... [Miessatje](#) dom små kalvarna...
nu när
ingen har vaktat dom...

Stor-Nila låter insikten sjunka in. Så drar han sin kniv. Vrålar rätt ut.

MUSIK: - Kartarsis (spelas smygat in samtidigt)



as

Scen 15. Begravningen

LISA:

Men hur kunde Stor-Nilas renar försvinna... Allihop?

FARMOR:

Det var svårt för alla samer då. Markerna minskade och alla trängdes tillbaka. Man fick försöka hjälpa sej själv först. Och om nån av renägarna bara försvann så där, var borta i två år från sin hjorden...

LISA:

Och deras son, **bárnnie**? Hur skulle dom klara sej nu?

FARMOR:

Vad var det du sa? Du sa det ju nyss. **Gieriesvuohdá**, kärlek...

Lisa är på väg att protestera, men hejdar sig. Smeker oroligt sin ring.

FARMOR:

*Det hände på försommaren, **gijrragiessie**. När Stor-Nila bara varit hemma ett par månader, den 13 juni. Då dör lille Sjul, **gulmade mánná**, deras tredje barn. Tre och ett halvt år gammal.*

MUSIK: Begravningen

Stor-Nila bär in en liten kista. Lill-Docka lägger barnkolten hon sytt på över den. En präströst mässar utan ord, ljudeffekter, förtvivlan. I bakgrunden ser man figurer dyka upp, kanske som filmbilder, svenska makthavare som prästen, expeditionsfogden Holmström, fångvaktaren, olika myndighetspersoner som visar upp papper för samerna, som kräver skatt. Man ser renar slaktas och blod som rinner i snön, vargkäftar, rovdjursgap och fattiglappar som håller fram sina vädjande händer. Tre skopor jord över kistan som sänks i jorden. Allt är förlorat. Lill-Docka går fram mot publiken. Sträcker ut sin hand. Tigger. Stor-Nila tvekar. Sedan bestämmer han sig. Går fram och hejdar Lill-Docka. De har sin stolthet. De får aldrig låta sig kuvas.

(musiken når sin klimax)



Scen 16. Stöld**MUSIK: ?**

Stor-Nila smyger fram över fjället. Hukar sig, måttar med sin kasttöm. Tar sig ännu lite närmare, väntar på rätt tillfälle. Så svingar han till och drar åt snaran. Rusar fram och ser sig om, men ingen finns där. Han fattar den osynliga renen om bringan, håller sig fast, kastas av och an av det kämpande djuret. Så drar han sin kniv och sticker bladet i renhalsen. Han mumlar lugnande och känner djurets dödskamp, hur renen tappar kraften, knäar. Till sist rasar båda omkull på marken. Blir stilla. Stor-Nila börjar slakta snabbt, reser sig med renskinnet slaget runt en tung börda. Så tar han sig hem till Lill-Docka. Hon ser honom hålla upp den sotiga kokgrytan. Hon tar en köttbit och tvekar.

LILL-DOCKA:

Vad har du gjort, Nila...

STOR-NILA:

Biebmuoh, mat.

LILL-DOCKA:

Ja, det är mat, men...

STOR-NILA:

Den var om-märkt. **Buvtsh**, det var en av mina renar, men dom hade märkt om den.

LILL-DOCKA:

Är du säker?

Stor-Nila tvekar. Man förstår att han passerat en gräns.

STOR-NILA:

Máb dådna jáhkáh? Vad tror du? Vad tror magen din? Nå...?

Lill-Docka tvekar även hon. Men så känner hon hungern. Hon kastar sig över maten, de äter ivrigt. Ibland spanar de oroligt omkring sig ifall någon ska komma på dem.



Scen 17. Lisa och Niklas hos farmor

Farmodern lagar mat. Lisa kommer plötsligt in. Det har gått en tid, hon ser orolig ut.

LISA:

Hej, vad gör du. Jag måste fara snart.

FARMOR:

Men maten är färdig. Nog är du väl hungrig?

Lisa är på väg att tacka nej, men så känner hon doften. Hon får en tallrik och börjar hungrigt sleva i sig. Bakom dem kommer Niklas in.

FARMOR:

Jaså, jaha ja...

Farmodern räcker över en tallrik, även han börjar äta glupskt.

FARMOR:

Du Lisa... pappa och mamma letar efter dej.

LISA:

Dom får skylla sej själva.

FARMOR:

Dom var här för ett tag sen, dom är oroliga. Polisen var också här.

NIKLAS:

Polisen!

FARMOR:

Jag sa att jag inte hade en aning om var ni var. Men att ni nog klarade er bra. Gör ni det?

LISA:

Vaddå?

FARMOR:

Klarar er bra?

Niklas ställer undan tallriken. Så drar han fram ett samiskt bröstsmykke, en ripa av silver och en vackert slöjdad samekniv.

NIKLAS:

Kolla. Vad ger du för dom?

FARMOR:



Men det här är ju... det är dyrbara saker.

LISA:

Du måste hjälpa oss, farmor.

NIKLAS:

Du får bästa priset. Bara för dej, säg en siffra bara. Tretusen spänn, säg tretusen. Eller två och fem, bara för att du är så vacker idag.

FARMOR:

Men inte har jag så mycket hemma.

NIKLAS:

Hur mycket har du då? Fram med börsen, snabba dej. Du kan ge vad du har, det är okej...

Farmor tvekar, börjar treva efter börsen. Just då kommer Lisas mamma och pappa in.

MAMMA:

Jaså, där är du, Lisa. Nu är det slutlekt förstår du.

PAPPA:

Vi förstod att du skulle gömma dej hos farmor.

FARMOR:

Dom kom alldeles nyss, jag hade inte en aning om det...

Farmodern sträcker tillbaka smyckena och kniven till Niklas.

MAMMA:

Men lilla gumman, du måste hem förstår du väl. Du kan inte leva på det här sättet... I skolan undrar dom vart du tagit vägen. Och alla dina kompisar...

Mamman försöker ta fast Lisa, men hon drar sig undan. Även pappan försöker spärra vägen.

FARMOR:

Vänta så kan vi väl prata lite. Jag har maten färdig, ni vill väl ha en tallrik?

I bakgrunden ser vi Stor-Nila bryta upp en dörr. Han går snabbt igenom förrådet, räcker över det han hittar till Lill-Docka. Snabbt stoppar hon ner det i en ränsel. Båda är nu medelålders, slitna av sitt hårda liv. De drar iväg med sin pulka över fjället och försvinner, Stor-Nila sopar igen spåren med en björkvidja.

MAMMA:

Det har varit flera inbrott i trakten. Fönster som brytits upp, saker som försvunnit.



LISA:

Det vet vi inget om!

PAPPA:

Skottrar som tjuvkopplats. Bensin som slangats. Här i byn där det brukar vara så lugnt och stilla...

Mamman störtar fram och hugger tag i Lisa. Niklas försöker fly, men pappan får tag i honom, kopplar ett livtag. Farmodern ser förskräckt på, försöker medla, men kaoset blir bara värre.

PAPPA:

Det måste bli ett slut på det här! Ett slut på det här!

Farmodern slår ett nummer, polissirener hörs närma sig. Ungdomarna slåss ursinnigt och lyckas till sist slita sig lös och springa därifrån. Pappan springer efter dem, ut från scenen. In på scenen kommer Stor-Nila springande. En polisman jagar honom. En civilklädd man har lagt sig i bakhåll, kastar sig fram och fäller honom. Tillsammans håller de fast Stor-Nila.

CIVILKLÄDD MAN:

Tjuven är fast! Vi har fångat tjuven!

Fler folk kommer in på scenen, ser nöjda ut. Polismannen tar ifrån Stor-Nila kniven, drar ut den och granskar den noga.

POLISMAN:

Blod.

ÅHÖRARE 1:

Nu har du tjuvslaktat din sista ren, Stor-Nila!

STOR-NILA:

Det är renarna ni stulit av mej. Jag tar tillbaks det som är mitt!

Polismannen drar upp tyger, hängslen, en halsduk, en täljkniv. Håller upp dem så alla kan se.

ÅHÖRARE 2:

Det är ju Israel Gunnarssons saker! Du bröt dej in hos honom!

ALLA:

Tjuven! Det är tjuven! Vi har fått fast tjuven!



I bakgrunden ser vi hur Niklas kommer fram till en snöskoter. Han drar fram en mejsel, slår in den i tändlåset och vrider sönder det, tjuvkopplar ledningarna och får igång motorn. Lisa kastar sej upp bakpå.

LISA:
Kör! Skynda dej, kör!

Hon ser sig oroligt om efter förföljarna.



Scen 18. Farmor berättar

Medan skoterljudet hörs från Lisas och Niklas flykt kliver farmodern in på scenen. Hon håller i Stor-Nila s kniv igen. Drar upp den, luktar på bladet.

FARMOR:

Det tog många år innan jag förstod sanningen om Stor-Nilas kniv. Den som Gammel-Isaks far köpte en gång. Den var naturligtvis stulen. Han behövde pengar, och sålde den vidare. Och tjuvgods, det är som att det drar till sej olycka. Som om det aldrig kommer till ro.

Farmodern funderar.

FARMOR:

Kanske är det så med människor också. Om man går över gränsen blir man en flykting i sitt eget liv. Hur mycket man än färdas över fjällen så finner man aldrig vilan. Aldrig friden.

Hon betraktar bladet. Trycker det mot fingret och pressar till. En blodsdroppe blir synlig, precis som Lisas blod tidigare. Kanske är hon smittad nu, på samma sätt som Lisa smittats av Stor-Nilas mörka förflutna? I bakgrunden syns Stor-Nila bakom galler.

FARMOR:

I juli 1881 sätts Stor-Nila på Långholmen igen för stöld. Drygt två år senare frigges han, efter längre fängelse än för dråpet. Och ändå var det inte nog. 1885 döms han för stöld igen. Första nio månaderna fick han sitta inlåst i cellen för att mjukna. Man brukade göra så. Dömd för stöld ur en stabbur, det stulna värderades till 34 kronor och 25 öre. Han fick sitta drygt fyra år för det, och när han släpptes denna tredje gång var han 67 år gammal...

FÄNGELSEVAKT:

Och så får vi hoppas vi slipper se Nils Nilsson här igen!

MUSIK - Hemfärd (sorgligt)

Stor-Nila går med gamla, trötta steg hemåt. Lill-Docka möter honom med deras dragpulka, gammal även hon. Tillsammans vandrar de ut på fjället. Man hör vinden tillta, yla över vidderna, de hukar och kämpar sig vidare. Ljud från en snöskoter hörs över vinden. Så stannar motorn. In på scenen stapplar Lisa och Niklas. De tar skydd bakom en klippa, huttrar och försöker värma händerna.

LISA:

Tog bensinen slut?

NIKLAS:

Jag vet inte... jag vet inte vad det är... Om jag bara haft en verktygslåda...



LISA:
Vi måste ringa nån!

NIKLAS:
Aldrig! Snuten får veta direkt...

De försöker kura sig närmare varandra, spara den värme de har kvar. Till sist ger han med sig, drar upp sin telefon. Försöker ringa, men får ingen kontakt. I bakgrunden ser vi Stor-Nila och Lill-Docka ta skydd även de.

NIKLAS:
Jag har ingen täckning. Försök du, Lisa...

LISA:
Min har laddat ur...

De fryser allt värre, stormen yr, snön virvlar. Niklas springer ut från scenen till skotern, återvänder med ett föremål.

NIKLAS:
Kolla, den låg i boxen.

LISA:
En komradio! Mamma har en likadan, får jag!

Lisa startar radion, trycker på sändarknappen.

LISA:
Hallå, hallå, är det nån som hör mig? Hallå, vem som helst... Nej, lampan lyser inte. Skit också.

NIKLAS:
Vaddå?

LISA:
Batterierna är slut.

Lisa drar ut batterierna med stela fingrar.

LISA:
Har du reservbatterier, Niklas? Har du med dej några?

NIKLAS:
Reservbatterier?

LISA:
Ja! Min pappa sa alltid... Han brukade alltid säga... En riktig karl... en riktig karl



har alltid reserv... batterier...

Lisa börjar dåsa bort. Niklas blir orolig. Båda fryser nu så de skakar.

Musik.

Även Lill-Docka fryser kraftigt. Till sist tar Stor-Nila sin pälsrock och sveper den om henne. Niklas tar sin skoterjacka och lägger den över Lisa, försöker stoppa om henne och ge av sin sista värme. Allt blir stillhet, natt. Stormen kulminerar och drar till sist vidare.



Scen 19. Kropparna hittas

I bakgrunden kommer ett par karlar vandrande och hittar Stor-Nila och Lill-Docka.

FARMOR:

Man hittade kropparna framåt sommaren, den 17 juni 1899. De låg där sida vid sida med skidorna som huvudkudde. Stor-Nila hade svept sin ytterrock runt Lill-Docka, det sista han gjorde. De hade varit i Norge och skulle hem över fjället, men ovädret hann ifatt dem. Ett par dagar senare begravdes kropparna på Korgens kyrkogård i Norge.

Lisas pappa och en polisman kommer frampulsande i skoteroveraller till Lisa och Niklas. Försöker förtvivlat väcka dem. Lisa ger ifrån sig svaga livstecken. Men Niklas är orörlig, stel. Polisen känner på honom, sneglar på pappan, skakar på huvudet. Man förstår att Niklas är död. Lisas pappa lyfter upp dottern, sveper in henne i en filt och skyndar bort med henne mot mamman medan han förtvivlat ropar.

PAPPAN:

Lisa... Lisa, vakna...

Farmodern lystrar till. Bakom henne stiger Stor-Nilas vålnad upp, precis som han gjorde den första natten vid Lisas bädd. Han ser hotfull ut. Farmodern känner honom bakom sin rygg men vänder sig inte om.

FARMOR:

Har du fått som du ville nu? Är du äntligen nöjd?

Stor-Nila gör någon obestämd gest, men säger inget. Bakom honom kliver en tyst vålnad fram. Den ihjälfrusna Niklas. De står där tysta och betraktar henne från andra sidan graven. Farmodern går fram mot Stor-Nila.

FARMOR:

Du skulle ha lämnat Lisa ifred. Du ville hon skulle ge dej frid. Men i stället gjorde du allt bara värre.

Stor-Nila ser rådvill ut, trevande. Ser skuldmedvetet mot Niklas. Farmodern betraktar Stor-Nila.

FARMOR:

Giehta Får jag din hand.

Stor-Nila tvekar. Men så räcker han fram sin hand. Farmodern tar fram kniven, han känner igen den. Hon visar på bladet.

FARMOR:

Lisas blod. Och mitt.



Snabbt snittar hon Stor-Nilas hand. Trycker bladet mot såret så blodet blandas. Vålnaden knäar till, vacklar, får ingen luft.

FARMOR:

Nu är du färdig, Stor-Nila. Gå och lägg dej nu. Du är färdig härnere. Vi har berättat för alla om dej. Vi har försökt att säga som det var, så nu vet dom. Att det sista du gjorde, det allra sista. Medan kölden slöt sej omkring er. Det sista du gjorde var att svepa pälsen din om Lill-Docka.

Stor-Nila tar sig om handen, om såret. Lill-Docka kommer fram till honom, håller om hans hand. Och plötsligt kommer Lisa in, klädd i sjukhuskläder. Hon är förtvivlad, håller om farmodern. I samma stund upptäcker hon Niklas. Han står där, alldeles framför Lisa! Hon sträcker sig fram mot honom, men något hindrar henne. Världen tar slut där. Hon kan bara betrakta minnet av sin älskade. Förtvivlat försöker hon nå Niklas, men det är försent. Ynglingen står där alldeles tyst. Stor-Nila vänder sig om och försvinner med sin Lill-Docka in bland skuggorna. De har fått frid. Stor-Nila har äntligen fått berätta. Men Niklas står kvar. Det är inte slut. Det gör för ont, han förmår inte att lämna sin Lisa.

Musik.

Ljuset går ner.

SLUT

